

Т.Р.Власова, к.е.н.,

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

ПРИРОДА ТА ЗМІСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

У статті досліджуються природа та зміст інтелектуального капіталу. Визначено сутність знання як продукту інтелекту та результату осмислювання інформації; його особливості та види.

The nature and sense of intellectual capital is researched in the article. The essence of knowledge as the product of intellect and result of comprehension of information, its feature and kinds are determined.

Існуюча концепція інтелектуального капіталу в її сучасному вигляді не виникла сама собою, а стала закономірним результатом розвитку світової економічної та філософської думки. Тенденція до методологічної інтеграції і розширення поля діяльності економічної теорії за рахунок галузей, що знаходяться на стику з іншими суспільними науками (філософія, соціологія, психологія, політологія, педагогіка) привела до виникнення у науковому обороті понять «людський капітал», а потім «інтелектуальний капітал», з якими багато економістів пов'язують основні перспективи економічного розвитку. Теорія людського капіталу стала закономірним етапом на шляху до теорії інтелектуального капіталу, підготувала для неї методологічну базу.

Теорія інтелектуального капіталу формується на стику методологічних позицій. Однак виникнення теорій людського та інтелектуального капіталу пояснюється не тільки методологічними передумовами, але і практикою сучасного господарства. Друга половина ХХ і початок ХХІ сторіччя характеризуються розгортанням науково-технічної революції, що підсилює роль інтелектуальної складової у виробництві. «Загальний рівень освіти працівника, його професійно-кваліфікаційна підготовка стають вирішальним чинником економічного зростання» [1, с.50].

У розробці теорії інтелектуального капіталу беруть плідну участь як закордонні, так і вітчизняні вчені. Однак аналіз економічної літератури з цього питання свідчить про недостатню його розробленість. Різні аспекти вищезначеної проблеми представлені у працях вітчизняних вчених-економістів, а саме: В.Базилевича, О.Бервено, О.Бутніка-Сіверського, В.Гейця, П.Єщенка, О.Кендюхова, В.Кондрашової-Діденко, В.Мандибури, О.Стрижака, В.Хрустальнової, А.Чухна та ін.

Метою запропонованої статті є визначення природи та змісту

інтелектуального капіталу. Завданнями даної статті є виявлення сутності та складових інтелекту, виокремлення знання як продукту інтелекту та результату осмислювання інформації; визначення сутності інтелектуального капіталу на основі інтеграції понять «інтелект» та «капітал».

Інтелектуальний капітал – відносно нова категорія, активне вивчення якої почалося останнього десятиліття ХХ сторіччя. Термін «інтелектуальний капітал» було впроваджено у науковий оборот Дж.Гелбрейтом у 1969 році, а визнаними в усьому світі піонерами його вивчення вважаються Л. Едвінссон, член ради директорів шведської фінансової корпорації «Скандія», і фахівець із «віртуальних» компаній М. Мелоун. Завдяки їхнім зусиллям з'явилася 1997 р. не тільки книга про інтелектуальний капітал, але і представлений 1995 р. на основі великих досліджень річний звіт із використання інтелектуального капіталу у вищевказаній корпорації.

Теорія людського капіталу обмежувалася аналізом знань, втілених у людині. Теорія інтелектуального капіталу демонструє ширший погляд на знання як ядро інтелектуального капіталу. Інтелектуальний капітал включає не тільки знання, втілені в людині, але і наукові знання, об'єктивовані у нових технологіях, методиках виробництва, програмному забезпеченні, базах даних; а також відносини з іншими економічними суб'єктами (споживачами, постачальниками, конкурентами). Інтелектуальний капітал у трактуванні західних економістів виявляється позбавленим якісної визначеності, категоріальної цілісності. В їхньому аналізі повторюється методологічна проблема дослідження – виявлення тільки поверхневих моментів, його кількісної визначеності, без розкриття якісної визначеності інтелектуального капіталу, його властивостей і функцій.

Інтелект у перекладі з латинської «*intelléctus*» – пізнання, розуміння, розум, здатність до мислення. Він характеризує сукупність функцій людини, що дозволяють перетворювати сприйняття та відчуття на знання, критично аналізувати і переосмислювати наявні знання [2, с.118]. «Сприйняття – це знання про об'єкти або їх рухи в результаті прямого та безпосередньо здійснюваного контакту з ними, тоді як інтелект – це знання, яке існує тільки тоді, коли у процесі взаємодії суб'єкта з об'єктом мають місце різного роду відхилення і коли зростають

просторово-часові відстані між суб'єктом та об'єктами... Інтелект – це психічна адаптація до нових умов. Клапаред внаслідок цього протиставляє інтелект інстинкту і навичці, які є спадковими або набутими адаптаціями до повторюваних умов» [3, с.13, 60].

Загальновідомо, що інтелект має природну основу – мозок та інші системи людини як біологічної істоти. Водночас розум володіє тільки йому притаманним соціально-економічним змістом, набутим не тільки генетично, а й виробленим у процесі соціалізації. Інтелект, його виникнення та генезис обумовлені складним процесом самоорганізації матерії, реалізацією творчого потенціалу людини. Н.Моїсеєв, аналізуючи інтелект із позицій інформатики, визначає його як вищу пізнавальну здібність людини, здатність до абстрактного мислення. Інтелект, таким чином, розглядається в широкому розумінні як сукупність здібностей людини, що дозволяє на основі пізнання і критичного осмислення навколишнього та власного внутрішнього світу людини, розв'язання проблемних ситуацій, виробляти нове знання [4, с.9].

Робота людського інтелекту відбувається на трьох рівнях: підсвідомості; свідомості (сприйняття, початкове судження, уявлення, поняття, позиція, концепція, теорія, вчення); надсвідомості. На рівні підсвідомості він діє частково і без досить чіткої мети, тому часто непослідовно. На рівні надсвідомості дія інтелекту під силу тільки обдарованим особистостям, оскільки тут необхідні рідкісні здібності та знання. Слід зазначити, що матеріальна основа інтелекту людини на рівні підсвідомості та надсвідомості ще недостатньо досліджені. Більша частка розумової діяльності відбувається на стадії свідомості, що характеризується логічністю та послідовністю в напрямку поставленої мети.

Першою, відносно простою складовою інтелекту є сприйняття навколишньої дійсності – процес відображення у свідомості інформації про навколишній світ. Сприйняття формує пізнання і початкові судження людини.

На основі сприйняття, пізнання, початкових суджень у свідомості людини формуються і розвиваються уявлення. Уявлення – це відображення у свідомості раніше сприйнятих явищ і подій. Сприйняття відображає інтелектуальне функціонування в даному періоді. Уявлення дозволяють привести в рух центри інтелектуальної пам'яті на базі процесу пригадування або продуктивної уяви. Тому уявлення відображає інтелектуальне

функціонування щодо минулого і майбутнього періодів.

В поняттях полягає логічний взаємозв'язок уявлень, які відбилися у пам'яті у поєднанні з раніше накопиченими знаннями та практичними навичками. Поняття поділяються на конкретні та абстрактні. Абстрактні поняття – це наукові поняття як виявлення найзагальніших властивостей і зв'язків явищ навколишньої дійсності. Уявлення і поняття – це обов'язковий внутрішній апарат категорії позиції (точки зору), тобто найпростішого, не завжди логічного і обґрунтованого побудованого мислення. Наукові поняття, позиції у поєднанні з практичним досвідом дозволяють формулювати інтелектуальні концепції. Концепція, підкріплена досвідом людей, допомагає формувати теорію. Розроблена достовірна теорія стає надійним керівництвом до дії та практичного використання. Вона дозволяє озброїти людину новими знаннями та розвинути її виробничу силу [5, с.82]. Соціально-економічна цінність інтелекту, крім того, включає комплекс чинників, які дозволяють виконувати важливі інтелектуальні функції, а саме – моральні, психологічні, емоційні, особистісні, творчі, а також навички і прийоми розумової діяльності.

Знання є і джерелом, і продуктом інтелекту. Незважаючи на наявність численних дефініцій категорії «знання», слід зазначити відсутність на сьогодні загально визнаного його визначення, що пояснюється складністю та багатоплановістю цього феномену. «Знання – це перевірений на практиці результат пізнання дійсності, точне її відображення у свідомості людини» [6]. У даному та подібних йому визначеннях акцентується увага на механізмі формування знання, тоді як в інших підкреслюється зв'язок останнього із діяльністю: «Знання – це здатність застосовувати інформацію до конкретного роду діяльності» [7, с.4]. Знання є неодмінною передумовою цілеспрямованої діяльності людини, з іншого ж боку воно виступає як продукт пізнавальної діяльності людини.

На нашу думку, знання є найважливішим компонентом суб'єктивної реальності, що спирається на об'єктивну першооснову і відображає її на рівні індивідуальної свідомості. У понятті «знання» фіксується перехід реального в ідеальне. «Знання є ідеальною моделлю реальності» [8, с.8]. Ступінь адекватності цієї моделі реальному об'єкту залежить від рівня розвитку сенсорних

механізмів суб'єктів, а також від інтелектуальних здібностей останніх. Наукове знання, як найвищий рівень людського знання, є відображенням глибинного, сутнісного рівня реальності. На думку С.А.Філатова та Н.Г.Сухорукової, «наукове знання виступає організуючим началом будь-якої діяльності, в тому числі й економічної» [8, с.11].

Розробка класифікації різних типів знання посідає особливе місце у дослідженнях, оскільки «процес виявлення знань має сенс тільки у разі встановлення типу досліджуваних знань» [9, с.214]. Залежно від форми втілення знань виокремлюють два їх типи – неявне знання (**tacit/implicit knowledge**) та явне знання (**explicit knowledge**). Неявне – це персональне знання, втілене в людині, тобто сукупність індивідуальних знань, здібностей, здатностей та інноваційних рис характеру. Це – знання, яке людина набула шляхом виховання, навчання, випробувань та помилок, через досвід та взаємодію з іншими людьми. Неявне знання знаходиться тільки в головах людей. Воно не буває чітко зафіксоване, зареєстроване або записане у форматі, зрозумілому іншим людям, окрім безпосередньо індивідуума. За оцінками експертів, **80%** найважливішого знання – неявне знання. Другий тип – це явне або так зване «кодифіковане» знання, яке зазвичай записується та без втрати передається на різноманітних носіях у вигляді символів, формул, інформаційних текстів, посібників, ділових звітів, журнальних статей, книг, електронних документів, приміток, графічних, звукових, візуальних матеріалів тощо [10; 11, с.40].

У наш час спостерігається постійне прискорення розвитку, накопичення й удосконалення знань. Знання протилежне незнанню, тобто відсутності перевіреної інформації про будь-що. Для того щоб перетворитися на знання, інформація потребує творчої обробки, яку можна здійснити тільки на інтелектуальному рівні. Знання – це продукт осмислювання інформації.

«Інформація» (від лат. «**informatio**» – роз'яснення, виклад) трактується як «відомості, що передаються від одних людей – іншим будь-яким чином» [6]. Інформація та знання завжди використовувалися у виробництві, але саме сьогодні, коли вони посіли домінуюче місце серед чинників виробництва, стає зрозумілою міра їх унікальності.

Часто економісти «трактують інформацію як певний флюїд, який проникає в голову кожного індивіда та витікає з неї» [12, с.32].

Інформацію не можна порівняти з рідиною, яка перетікає з реальності у певний резервуар у людському мозку, де вона зберігається у вигляді знань. Процеси, пов'язані з розумовою діяльністю людини, різноманітні, складні і не відбуваються на одному рівні. Перш за все не можна випускати суттєві відмінності між чуттєвими даними, інформацією та знанням. «Чуттєві дані складаються із величезної невпорядкованої суміші слухових, зорових та інших сигналів, які потрапляють у головний мозок людини. У нас немає іншого способу контактувати із зовнішнім світом та з нашими ближніми, окрім як шляхом цих чуттєвих даних. Ці дані необхідні для забезпечення нас інформацією... Чуттєві дані та інформація – не одне і те саме. Для того, щоб здобути інформацію, необхідно внести у хаотичну суміш нервових подразнень понятійну схему, яка б містила явні чи неявні припущення або теорії, які самі по собі не можуть бути виведені з чуттєвих даних. Іншими словами, повинен мати місце певний процес розпізнавання чуттєвих даних, який би дозволив здійснювати їх селекцію та надавати їм інформаційно-змістовної форми, що має той чи інший сенс для даного суб'єкта» [12, с.32, 184]. Одночасно існує проблема нестачі інформації та її надлишку. Цей парадокс виникає через те, що є надто велика, для одночасної обробки мозком, кількість чуттєвих даних і надто малий обсяг тієї інформації, яка важлива для прийняття рішень. Іншими словами, йдеться про проблему володіння надто багатьма даними і надто малим знанням.

Інтерпретація чуттєвих даних індивідуальна, але водночас має глибоко соціальний характер у тому змісті, що формується на основі суспільних норм і практичного досвіду. У процесах пізнання використовуються прийняті у суспільстві мова та поняття, відображаються ідеї, притаманні культурі суспільства. Наші знання про світ не виникають одразу у готовому вигляді з чуттєвих даних у міру того як останні досягають мозку. Ці дані можна осмислити тільки після оволодіння складною культурно-специфічною понятійною схемою. Всі ми – індивідуальності, і сукупність знань та досвіду унікальна для кожного з нас, але механізми сприйняття та здобуття знань неминуче мають суспільний характер і відображають культуру та практичний досвід, накопичені суспільством. Саме тому акцентування на інформацію та знання має призводити не до суб'єктивістського

світогляду, а до безпосереднього вивчення когнітивних та практичних функцій інститутів [12, с.34, 185].

Інформація часто диференціюється від знання, хоча не завжди однаково. Одні дослідники доводять, що інформація – це потік, тоді як знання – це запас, що накопичується та поповнюється за рахунок інформації. Також існує інша думка, яка полягає в тому, що дані, інформація і знання формують ієрархію змісту, глибини і доречності діяльності [13, с.57-58]. На думку В.Іноземцева, «знання – це інформація, яку людина засвоїла та яка не існує поза її свідомістю» [14, с.3].

Знання, на відміну від інформації, припускає наявність погляду або переконання.

Знання – функція визначеної позиції, точки зору або наміру.

Знання, на відміну від інформації, передбачає дію.

Знання та інформація припускають значення і мають залежний від ситуації та відносний зміст [15, с.82]. Інформація тільки після «прийняття», «переробки» та «сприйняття» суб'єктом стає знанням.

Існує твердження, що споживання інформації тотожне формуванню нового знання. «Знання розширюються та саморегулюються, вони зростають у міру використання» [7, с.11]. Нині цінною є не інформація як така, і навіть не способи її обробки, аналізу та зберігання, а здобуття знань та уміння їх використовувати для розв'язання задач і прийняття рішень. Використання інформації приводить до появи нового знання, не перешкоджаючи іншим членам суспільства застосовувати її в своїх цілях. Однак сам процес споживання інформації обумовлений наявністю у людини специфічних здібностей. Не рівень доходів чи суспільне становище, а інтелектуальні здібності людини, її характер, умови життя, психологічні характеристики є лімітуючим чинником, який реально дозволяє скористатися доступною інформацією тільки обмеженій кількості людей [16, с.45]. Це дозволяє обґрунтувати методологічно важливий висновок про те, що інформація існує у суспільній формі в економічному просторі, але для того, щоб її застосувати, вона має бути сприйнята індивідуально тим чи іншим суб'єктом. Тобто найважливішим чинником сприйняття інформації виступають пізнавальні здібності індивідів, які, у свою чергу, не є незмінною величиною. Розвиток та вдосконалення пізнавальних здібностей відбувається у процесі виховання, навчання та соціалізації.

Очевидно, що знання, з одного боку, суб'єктивовані, оскільки знаходяться в умах людей, а з іншого боку, вони об'єктивовані, оскільки знаходяться у місцях його зберігання (книгах, журналах, комп'ютерних дисках тощо), звідки за необхідності їх можна отримати. Знання створюється тільки окремими людьми, без них знання створюватися не може. Організація, фірма чи держава може підтримувати творців знання та забезпечувати їм необхідні для створення знання умови, але «фірма – це тільки додаток до знань індивідів» [17]. «Індивід та цілеспрямована діяльність відіграють роль пари, яка приводить у рух соціально-економічний локомотив... Міркування – це завжди прояв індивідів» [18, с.169].

Своєрідність сучасної стадії розвитку економіки полягає в тім, що збільшується роль знань як стратегічного економічного ресурсу, як капіталу. Знання набуває економічного змісту тільки тоді, коли відображає визначені соціально-економічні відносини у процесі суспільного відтворення. Далеко не всі знання знаходять економічне застосування як чинника виробництва і перетворюються на капітал. За даними японських дослідників, у 90-х роках ХХ століття 75% економічного ефекту від застосування винаходів забезпечували лише 3-7% винаходів [1, с.131]. Тому, на нашу думку, необхідно визначати масив знань, що набуває економічного значення як ресурс виробництва, як ядро інтелектуального капіталу.

Капітал у перекладі з латинської «**capitalis**», французькою, німецькою, англійською «**capital**» означає основний, головний, головна перевага. До загальних властивостей капіталу слід віднести:

- ü капітал виступає як економічна категорія і за своїм соціально-економічним змістом не є майном;
- ü капітал має вартісну оцінку і є самозростаючою вартістю;
- ü капітал розглядається як авансована вартість і після завершення колового руху повертається з додатковим доходом;
- ü капітал існує тільки за певних соціально-економічних умов, властивих ринковому середовищу.

Інтелектуальний капітал (від лат. «**intellectualis capitalis**» – розумовий головний) – це один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу, але водночас відтворює характерні тільки йому специфіку та особливості. Він постає як «накопичена у процесі інтелектуальної діяльності сукупність знань, досвіду,

навичок, творчості, здібностей, взаємовідносин, що мають економічну цінність і використовуються у процесі виробництва та обміну з метою отримання доходу» [19, с.62]. Інтелектуальний капітал є не просто складним, а комплексним явищем, яке потребує виявлення та характеристики тих різноманітних процесів, що лежать в його основі. Передумовами розгляду якісної визначеності, сутності інтелектуального капіталу, на нашу думку, є:

Ї визначення джерела, за рахунок якого відбувається формування та відтворення інтелектуального капіталу;

Ї дослідження об'єкта, із приводу якого виникають відносини.

У загальному філософському значенні інтелектуальний капітал є способом формування і використання інтелектуальних здібностей людини для задоволення внутрішньо притаманних людям і суспільству в цілому потреб розвитку. Використання творчого потенціалу людини відбувалося протягом усієї сучасної цивілізації, однак у різному ступені і різних соціально-економічних формах.

У період освоєння індустріальних технологій поява нової техніки сприяла зміні якості робочої сили. Провідним комплексом у структурі здібностей працівників стали не природно-фізичні, а засновані на розвинутому умінні засвоєння нового знання про процеси та технології, здібності. У цілому від працівника в індустріальному виробництві не вимагалася висока творча активність. Швидше, навпаки, для масових категорій робітників та службовців необхідною була відповідність рівню розвитку засобів виробництва, точне виконання, дисциплінованість і відповідальність. Цьому відповідали бюрократична система організації фірм, технократичні підходи в управлінні персоналом.

У високорозвиненій індустріальній економіці піддаються серйозним змінам зміст і характер праці більшості робітників та службовців. Це пов'язано із швидким оновленням засобів виробництва, збільшенням кількості нестандартних ситуацій, необхідністю активно використовувати нове, у тому числі теоретичне знання, оскільки традиційних досвіду і навичок уже недостатньо, особливо у зв'язку із появою інформаційних технологій. Людина більше не сприймається як технічний придаток машини. Об'єктивно все більше від працівників потребується творча ініціатива, застосування інтелектуальних здібностей, здатність приймати рішення. Такі риси зазвичай мають люди з високим кваліфікаційним рівнем та цінними,

важкозамінними знаннями у певній галузі діяльності. Знання нині використовуються заради створення нового знання.

Отже, інтелектуальна активність неоднакова на різних стадіях розвитку суспільства, має свою еволюцію, обумовлену зміною соціально-економічних відносин і структури потреб. Знання, яким володіє суспільство на кожному окремому етапі свого розвитку, є неоднорідним, відрізняється за своєю складністю, новизною. До XIX століття нове знання використовувалося стихійно, не існувало механізмів взаємозв'язку науки та виробництва. Широкомасштабне виробництво інноваційних продуктів об'єктивно зажадало створення і застосування інтелектуальних продуктів, механізмів і форм привласнення результатів інтелектуальної праці, що й обумовило виникнення соціо-культурно-економічних відносин із приводу формування і використання інтелектуального капіталу.

Як політекономічна категорія інтелектуальний капітал характеризує, на нашу думку, історично визначені відносини з приводу формування та використання розумових, творчих, інноваційних здібностей працівників, результатів інтелектуальної праці, інтелектуальних продуктів як створюваних у процесі виробництва працівниками, так і накопичених. У цьому змісті інтелектуальний капітал характеризує визначені соціо-культурно-економічні відносини з приводу застосування особливого чинника виробництва – інтелектуальних ресурсів. Це дозволяє визначити інтелектуальний капітал як закономірну, обумовлену історичним розвитком способу виробництва, соціально-економічну форму використання інтелектуальних ресурсів.

Виявлення природи інтелектуального капіталу має ґрунтуватися, на нашу думку, на аналізі соціо-культурно-економічних відносин з приводу його формування і використання – як накопиченого і представленого на матеріальних носіях, так і невідокремлюваного від його носіїв, тобто інноваційних здібностей працівників, що реалізуються у процесі інтелектуального виробництва товарів і послуг, що характеризують сутність інтелектуального капіталу та його якісну визначеність. За своєю сутністю інтелектуальний капітал є сукупністю соціо-культурно-економічних відносин між суб'єктами з приводу залучення до системи суспільного виробництва творчого потенціалу людини у вигляді знань, інформації, досвіду і здібностей та реалізації матеріального і/або

нематеріального інтересу, нагромадження інтелектуальних продуктів та їх використання для створення нової вартості, упредметнення творчих здібностей працівників, котрі створюють як об'єкти інтелектуально зорієнтованої економіки, так і продукти традиційних галузей, у тому числі матеріального виробництва. Об'єктивізація нового знання у специфічних продуктах є необхідною передумовою реалізації інтелектуального капіталу. Саме інтелектуальні продукти стають тим основним об'єктом, з приводу якого відбувається виникнення та розвиток відносин формування та використання інтелектуального капіталу.

У структурі здібностей працівників у сучасній економіці усе більшу частку займають інтелектуальні здібності, що є частиною необхідного рівня професіоналізму. Ріст кількості переходить у нову якість, коли поза залежністю від професійного характеру діяльності у праці починають переважати інтелектуальні здібності. Така діяльність стає переважно інтелектуальною, тобто її метою є вирішення творчих завдань і створення у зв'язку з цим інтелектуальних продуктів. Саме це створює субстанціональну основу інтелектуального капіталу, яка полягає у створенні та нагромадженні інтелектуальних продуктів. Отже, інтелектуальний капітал сьогодні з'являється як результат інтелектуальної діяльності та основне джерело економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Скворцова В. А. Интеллектуальный капитал. Методология исследования, концепция : Монография. / В. А. Скворцова. – М. : МИЭМ, УЧАИТВУЗ, 2002. – 249 с.
2. Философский энциклопедический словарь / [ред.-сост. Е. Ф. Губский и др.]. – М. : Изд. дом «ИНФРА-М», 1997. – 574, [1] с., (Библиотека словарей «ИНФРА-М» БСИ).
3. Пиаже Ж. Психология интеллекта / Жан Пиаже; [пер.] – СПб. : Питер, 2003. – 191, [1] с. – (Серия «Психология-классика»).
4. Моисеев Н. Н. Судьба цивилизации. Путь разума. / Н. Н. Моисеев. – М. : Яз. рус. культуры, 2000. – 223, [1] с. – (Изд-во МНЭПУ ; Язык. Семиотика. Культура).
5. Быченко Ю.Г. Формирование человеческого капитала: социально-экономический аспект : монография / Ю. Г. Быченко. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1999. – 230, [1] с.
6. Большая Советская Энциклопедия. 3-е издание – М. : Советская энциклопедия, 1972. – Т. 10.
7. Crawford R. In the Era of Human Capital. The Emergence of Talent, Intelligence and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What it Means to Managers and Investors. N.Y.: Harper Business, 1991.
8. Филатов С.А. Непрерывное профессиональное образование в контексте формирующейся экономики, основанной на знаниях / С.А. Филатов, Н. Г. Сухорукова. – Новосибирск: НГУЭУ, 2005. – 242 с.
9. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: Ключ к успеху в новом тысячелетии / Энни Брукинг ; пер. с англ. Н. Мишакова ; под ред. Л. Н. Ковалик. – СПб. : Питер, 2001. – 286, [1] с. – (Теория и практика менеджмента).
10. Gandhi S. Knowledge Management and Reference Services // The Journal of Academic Librarianship. – 2004. – Vol. 30 (5). – P. 368-381.
11. Stamps D. Is Knowledge Management a Fad? // Training. – 1999. – Vol. 36 (3). – P. 36-42.

12. Ходжсон Д. Экономическая теория и институты : Манифест современной институциональной экономической теории / Джеффри Ходжсон ; пер. с англ. М. Я. Каждана; Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации. – М. : Дело, 2003 (ФГУП Моск. тип.). – 464 с.
13. Buckley P.J., Carter M.J. Knowledge Management in Global Technology Markets. Applying Theory to Practice // Long Range Planning. – 2000. – Vol. 33 (1). – P. 55-71.
14. Иноземцев В. Парадоксы постиндустриальной экономики / В. Иноземцев // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – №3. – С. 3-11.
15. Нонака И. Компания – создатель знания : Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах / Икуджиро Нонака, Хиротака Такеучи; [пер. с англ. А. Трактинский]. – М.: Олимп-Бизнес, 2003. – 361 с. - (ОАО Тип. Новости).
16. Курганский С. А. Человеческий капитал : сущность, структура, оценка / С.А. Курганский. – Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2003. – 235 с. – (М-во образования Рос. Федерации, Байкал. гос. ун-т экономики и права).
17. Mouritsen J., Larsen H. T., Bukh P. N. D.. Intellectual Capital and the “Capable Firm”: Narrating, Visualizing and Numbering for Managing Knowledge // Accounting, Organization and Society. – 2001. – Vol. 26 (7-8). – pp. 735-762.
18. Мизес Л. фон. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории / Л. фон Мизес ; пер. с 3-го испр. англ. изд. А.В. Куряева. – М. : Экономика, 2000. – 878 с.
19. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: Підручник / В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 2006. – 431 с.